

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ІНДИКАТОР СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

© 2017 АНТОНЮК В. П., ЩЕТИНІНА Л. В.

УДК 338.242

Антонюк В. П., Щетініна Л. В.

Трансформація зайнятості за видами економічної діяльності як індикатор структурних зрушень в економіці України

Метою статті є аналіз процесу структурних трансформацій зайнятості в Україні за сферами економічної діяльності для виявлення пріоритетних напрямків розвитку ринку праці в контексті світових тенденцій розвитку економіки. У статті аналіз трансформації зайнятості в Україні здійснено за методологією М. Кастельса, що викладена у книзі «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура». На основі даних Держстату та Євростату здійснено порівняльний аналіз трансформації зайнятості населення за основними групами ВЕД, особливу увагу приділено промисловості та сфері послуг. Отримані результати свідчать про звуження вітчизняного ринку праці та деформацію його структури, невідповідність структурних трансформацій зайнятості сучасним світовим тенденціям. Це проявляється у скороченні відсотку зайнятих в індустріальному секторі економіки (внаслідок його стагнації та занепаду), його зростанні в сільському господарстві та значно нижчій частці зайнятих (порівняно з країнами ЄС) у сфері послуг. Виявлено зменшення частки працівників у сфері послуг виробникам, що є «пасткою» для розвитку промисловості країни. Низькою залишається частка зайнятих у побутових послугах, що свідчить про низький рівень життя більшості населення країни. Частка зайнятих у соціальних послугах хоч і зростає, однак є значно нижчою, ніж у європейських країнах. Обґрунтовано необхідність розробки стратегії нової соціально-економічної політики, спрямованої на відродження та інноваційний розвиток промисловості, модернізацію виробничої та соціальної інфраструктури і на цій основі – забезпечення прогресивної структури продуктивної зайнятості.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість населення, структура зайнятості, трансформація зайнятості, деіндустріалізація, сфера послуг.

Рис.: 2. **Табл.:** 6. **Бібл.:** 11.

Антонюк Валентина Полікарпівна – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту економіки промисловості НАН України (вул. Желябова, 2, Київ, 03680, Україна)

E-mail: antonukvp@gmail.com

Щетініна Людмила Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: sludval@ukr.net

УДК 338.242

UDC 338.242

Антонюк В. П., Щетініна Л. В. Трансформація зайнятості по видам экономической деятельности как индикатор структурных сдвигов в экономике Украины

Antonyuk V. P., Shchetinina L. V. Transformation of Employment by Types of Economic Activity as an Indicator of Structural Changes in the Economy of Ukraine

Целью статьи является анализ процесса структурных трансформаций занятости в Украине по сферам экономической деятельности для выявления приоритетных направлений развития рынка труда в контексте мировых тенденций развития экономики. В статье анализ трансформации занятости в Украине осуществлен по методологии М. Кастельса, использованной в книге «Информационная эпоха: экономика, общество и культура». На основе данных Госкомстата и Евростата проведен сравнительный анализ трансформации занятости населения по основным группам ВЭД, особое внимание уделено промышленности и сфере услуг. Полученные результаты свидетельствуют о сужении отечественного рынка труда и деформации его структуры, несоответствии структурных трансформаций занятости в Украине современным мировым тенденциям. Это проявляется в сокращении процента занятых в индустриальном секторе экономики (вследствие его стагнации и упадка), его росте в сельском хозяйстве и значительно более низкой доле занятых (по сравнению со странами ЕС) в сфере услуг. Выявлено уменьшение доли работников в сфере услуг производителям, что является «ловушкой» для развития промышленности Украины. Низкой остается доля занятых в бытовых услугах, что свидетельствует о низком уровне жизни большинства населения страны. Доля занятых в социальных услугах хоть и растет, однако значительно меньшими темпами по сравнению с европейскими странами. Обоснована необходимость разработки стратегии новой социально-экономической политики, направленной на возрождение

The aim of the article is to analyze the process of structural transformations of employment in Ukraine by spheres of economic activity in order to identify priority directions for the development of the labor market in the context of the world economic trends. In the article the analysis of the transformation of employment in Ukraine is carried out according to the methodology of M. Castells used in the book "The Information Age: Economy, Society and Culture". Based on the data of the State Statistics Committee and Eurostat, a comparative analysis of the transformation of employment by major groups of foreign economic activity is made, special attention being paid to the industrial and service sector. The obtained results testify to the narrowing of the domestic labor market and deformation of its structure, noncompliance of structural transformations of employment in Ukraine with modern world trends. This is manifested in a decrease in the percentage of employed in the industrial sector of the economy (due to its stagnation and decline), its growth in agriculture, and a much lower share of employment (in comparison with the EU countries) in the service sector. A decrease in the share of the employed in services to manufactures is revealed, which is a "trap" for the development of the Ukrainian industry. The share of people employed in the domestic service sector remains low, which indicates a low standard of living for the majority of the country's population. The share of the employed in social services though is growing but significantly slower than in European countries. There substantiated the necessity of developing a strategy for a new social and economic policy aimed at the revival and innovation development of the industrial sector, modernization of the industrial and social infrastructure, and on this basis — ensuring a progressive structure of productive employment.

и инновационное развитие промышленности, модернизацию производственной и социальной инфраструктуры и на этой основе – обеспечение прогрессивной структуры продуктивной занятости.

Ключевые слова: рынок труда, занятость населения, структура занятости, трансформация занятости, деиндустриализация, сфера услуг.

Рис.: 2. Табл.: 6. Библ.: 11.

Антонюк Валентина Поликарповна – доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник Института экономики промышленности НАН Украины (ул. Желябова, 2, Киев, 03680, Украина)

E-mail: antonukvp@gmail.com

Щетинина Людмила Валериевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: sludval@ukr.net

Keywords: labor market, employment of population, employment structure, employment transformation, deindustrialization, service sector.

Fig.: 2. Tbl.: 6. Bibl.: 11.

Antonyuk Valentina P. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Chief research scientist of the Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine (2 Zheliabova Str., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: antonukvp@gmail.com

Shchetinina Ludmila V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: sludval@ukr.net

Вступ. Зайнятість є одним із ключових параметрів економіки, який характеризує ефективність її розвитку, можливості використання трудового потенціалу та зростання добробуту населення. Рівень зайнятості є найважливішим показником ефективності соціально-економічної політики держави. Кількісні та якісні параметрами динаміки зайнятості економічно активного населення визначаються структурними та технологічними змінами у національній економіці, темпами її зростання, розвитком міжнародних інтеграційних процесів, позицією країни на зовнішніх ринках. В цілому ж стан і динаміка ринку праці, обсягів структури зайнятості віддзеркалюють процеси, які відбуваються в національній та глобальній економіках.

Сучасна структурна трансформація економік розвинутих країн відбувається на основі інновацій та внаслідок зміни суспільних потреб шляхом пріоритетного розвитку тих галузей, що визначають перехід від індустріального до постіндустріального суспільства. В структурі обсягів виробництва валової доданої вартості більшості країн суттєво скоротилася частка аграрного сектора, зменшилася частка промисловості та значно зросла сфера послуг. Це обумовило диверсифікацію зайнятості – її скорочення в аграрному та індустріальному секторах економіки, зростання зайнятості у сфері послуг, яка постійно розширюється та збагачується новими видами послуг, що вимагає все більше працівників різноманітних професій.

Проблемі постіндустріальної трансформації зайнятості значну увагу приділяли зарубіжні дослідники (Д. Белл, М. Кастельс, П. Друкер та ін.). Вітчизняні науковці (О. Цимбал, О. Ярош [1], А. П. Давидюк [2] та ін.) також здійснюють аналіз проблем і динаміки ринку праці й зайнятості, в тому числі структурних зрушень. Однак досліджень з детальним аналізом структурних трансформацій зайнятості в Україні обмаль. Тоді як вони вкрай необхідні для того, щоб зрозуміти, чи знаходимося ми в тренді загальноцивілізаційних процесів, які зміни (позитивні чи негативні) відбуваються в структурі зайнятості та які мають бути пріоритети у державній політиці зайнятості. *Метою статті* є порівняльний аналіз структурної динаміки зайнятості в Україні за сферами економічної діяльності для виявлення домінуючих тенденцій та визначення пріоритет-

них напрямів політики продуктивної зайнятості на основі прогресивних структурних трансформацій в економіці.

Результати досліджень. Як методологічна платформа дослідження трансформації зайнятості в Україні взята наукова праця відомого іспанського дослідника Мануеля Кастельса «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» [3], в якій він виклав результати дослідження розвитку інформаційно-технологічної революції, інформаційної економіки з 1920 по 1990 рр., та їх впливу на трансформацію зайнятості. На основі емпіричних досліджень еволюції зайнятості в секторах економіки (сільське господарство, промисловість і сфера послуг за їх групами) країн «великої сімки» було виявлено основні тенденції трансформації зайнятості в постіндустріальному суспільстві: суттєве витіснення сільськогосподарської зайнятості; скорочення традиційної промислової зайнятості та її зростання у високотехнологічних виробництвах обробної промисловості; розвиток зайнятості у сфері послуг виробникам і соціальних послуг, зростаюча диверсифікація сфери послуг як джерела робочих місць. Ці тенденції, які виявлено більше 20 років назад, стали домінуючими в розвинутих країнах.

Аналіз динаміки основних параметрів сучасної зайнятості в Україні на основі даних Державної служби статистики та їх порівняння з європейськими країнами на основі даних Євростату показують, що Україна не зовсім вписується у загальносвітові тенденції трансформації зайнятості. В Україні відбувається звуження ринку праці та скорочення зайнятості, в той час як в більшості європейських країн зайнятість у 2010–2016 рр. зростає (табл. 1). На динаміку зайнятості вплинула фінансово-економічна криза кінця 2008–2009 рр., що призвело до певного скорочення зайнятості у 2009–2011 рр. у більшості країн. В Україні на динаміку структурних трансформацій у 2014–2015 рр. мали значний вплив зовнішні чинники – агресія Росії, яка призвела до анексії Криму та окупація значної частини Донбасу.

Дані таблиці свідчать, що в Україні внаслідок фінансово-економічної кризи у 2010 р. чисельність зайнятого населення скоротилась на 3,4 %. У періоді з 2010 по 2013 рр. ситуація на ринку праці поволі поліпшувалася,

Таблиця 1

Динаміка зайнятого населення в Україні та окремих країнах Європи у 2008–2016 рр., тис. осіб

Країни	2008	2010	2012	2013	2014*	2015**	2016**	2016/2010,%
Україна	20972	20266	20354	20404	18073	16443	16277	77,6
Франція	27039	26888	27185	27252	27373	27489	27717	102,5
Швеція	4565	4498	4627	4672	4737	4845	4922	107,8
Польща	15792	15370	15474	15463	15731	16063	16122	102,1
Латвія	1055	844	869	888	877	892	884	83,8

Джерело: сформовано на основі [4–6]

кількість зайнятого населення зростала, однак обсяги зайнятості докризового періоду не відновилися. Найбільш динамічні зміни на ринку праці відбулися у 2014–2015 рр. внаслідок анексії Росією Криму та окупації частини Донбасу, що обумовило суттєві втрати в економічному потенціалі України. У 2014 р. анексія Криму та збройний конфлікт на Донбасі призвів до скорочення чисельності зайнятих на 2,3 млн осіб, а в 2015 р. наслідками окупації значної частини Донбасу є скорочення зайнятості ще на 1,6 млн осіб. Кількість зайнятого населення продовжувала скорочуватися і в 2016 р. – на 1 %. В цілому ж за період з 2008 по 2016 рр. ринок праці зменшився на 22 %.

Чисельність зайнятих у наведених в табл. 1 країнах-членах ЄС у 2011–2016 рр. зростала, що дозволило цим країнам відновити докризовий рівень зайнятості 2008 року, за винятком Латвії. Франція і Швеція вийшли на докризові обсяги зайнятості у 2011 р., Польща – у 2014 р. Найбільша позитивна динаміка спостерігалась у Швеції (+7,8%). Латвія не відновила рівня зайнятості 2008 р., однак у 2010–2016 рр. її кількість зайнятих зросла майже на 5 %. Це вказує на розвиток ринку праці в країнах-членах ЄС.

В Україні на ринку праці, як і в більшості країн світу, відбуваються структурні зрушення, формується постіндустріальна структура зайнятості (табл. 2). Якщо у 2000 р. чи-

сельність зайнятих у матеріальному виробництві та у сфері послуг була приблизно однаковою, то у 2015 р. це співвідношення складало 1:2, тобто у сфері обслуговування працювало майже удвічі більше робочої сили. Ці зміни відповідають загальній тенденції постіндустріального розвитку, однак не відображають її сутності. В розвинених країнах динамічне зростання зайнятості у сфері послуг відбулося за рахунок вивільнення робочої сили із аграрного сектора економіки при переході його на інтенсивні високотехнологічні методи виробництва. Зменшення частки зайнятості в промисловості є результатом технологічної модернізації галузі та суттєвого зростання продуктивності праці, оптимізації промислового виробництва.

В Україні трансформація структури зайнятості має протилежну тенденцію: частка зайнятих у первинному секторі виробництва (сільське, лісове, рибне господарство) у 2010–2016 рр. зростала і перевищила промислову зайнятість (17,6 % проти 15,3 %); частка індустріальної зайнятості інтенсивно скорочується, з 2000 р. зайнятість у промисловості скоротилася на 45,8 %, у будівництві – на 28,7 %, найбільше скорочення відбулося за період 2013–2015 рр. – на 25 %, що є наслідками війни, кризи, політичної нестабільності; зростання зайнятості у сфері послуг здійснюється повільно, її частка у 2016 р. склала 62,1 %.

Таблиця 2

Зайняте населення за сферами економічної діяльності у 2000–2016 рр., тис. осіб

	2000	2005	2010	2013	2014*	2015**	2016**
Усього в економіці	20175	20680	20266	20404	18073	16443	16277
Сфера виробничої діяльності							
Сільське, лісове та рибне господарство	4367	4006	3116	3558	3091	2871	2867
у % до всіх	21,6	19,4	15,4	17,4	17,1	17,5	17,6
Промисловість	4598	4072	3462	3275	2898	2574	2495
у % до всіх	22,8	20,0	17,1	16,1	16,0	15,7	15,3
Будівництво	904	942	943	889	746	642	645
у % до всіх	4,5	4,6	4,7	4,4	4,1	3,9	4,0
Сфера надання послуг							
Сфера послуг	10306	11660	12745	12682	11338	10356	10270
у % до всіх	51,1	56,4	62,9	62,1	62,7	63,0	63,1

*дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Криму; **також без тимчасово окупованої території Донбасу.

Джерело: [4; 5]

На відміну від України, в більшості країн Європи сформовано усталений ринок праці, де основною сферою зайнятості є розвинений сектор послуг. При цьому промисловість і будівництво розвиваються стабільно та забезпечують робочі місця для 20–30 % робочої сили. Високотехнологічний розвиток сільського господарства обумовив скорочення потреби в робочій силі, тому воно залучає від

2 % до 8 % загального обсягу зайнятих, лише в окремих країнах ця частка є більшою.

Наочно відмінність структури зайнятості за основними сферами наведено на рис.1. Для порівняння взято 2013 рік, коли на економіку України та сферу зайнятості ще не вплинули наслідки збройного конфлікту на Сході та анексії Криму.

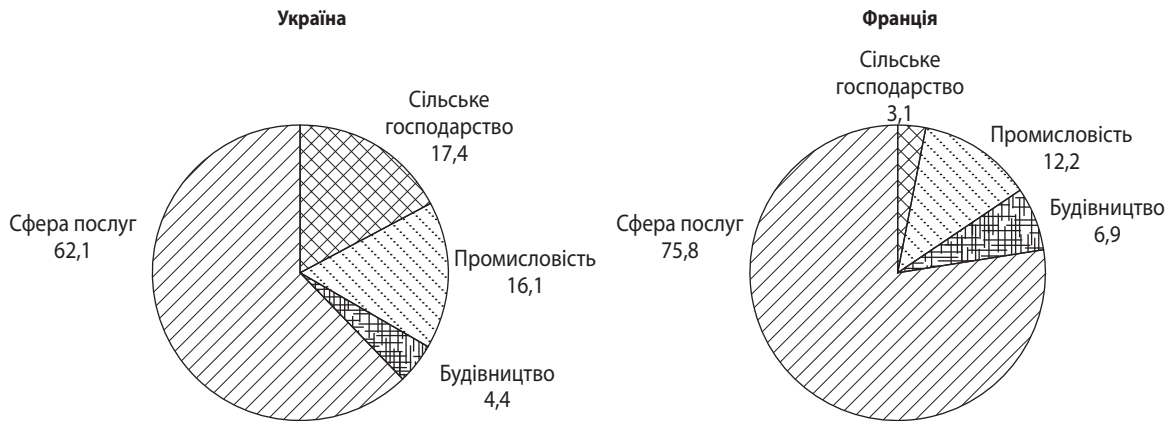

Рис. 1. Частка зайнятих в основних сферах економічної діяльності України та Франції у 2013 році, % [5; 6]

Вони вказують на відмінність структури зайнятості: у Франції частка зайнятих в послугах на 13,7 в.п. перевищує аналогічний показник в Україні, у сільському господарстві вона в 5,6 разу є нижчою. Індустріальний сектор (промисловість + будівництво) охоплює майже однакову частку зайнятих.

В процесі трансформації зайнятості важливу роль має промисловість. В Україні вона завжди була значною сферою прикладання праці, формуючи попит на висококваліфіковану робочу силу. У 1990 р. промисловість України забезпечувала більше 50 % загального випуску продукції, 36 % ВДВ та 30,6 % зайнятості населення [7, с. 109, 370]. Саме промисловість тривалий час визначала стандарти зайнятості на ринку праці країни, формуючи попит на висококваліфіковану робочу силу, визначаючи вимоги до освітнього та кваліфікаційного рівня працівників, їх професійних навичок, мобільності та креативності. За роки

незалежності України промисловість суттєво втратила свої позиції на ринку праці і в забезпеченні зайнятості населення. Якщо у 1995 р. частка найманих працівників у промисловості складала 30 % від усіх, то у 2010 р. – 22,8 %, а у 2016 р. – лише 15,3 % [4; 5; 7, с. 386]. Це сталося в результаті непродуманої пострадянської трансформації економіки України, що обумовило глибоку кризу розвитку цієї сфери економічної діяльності та відсутності необхідних модернізаційних процесів у самій галузі, що вимагає неухильний технологічний розвиток. Внаслідок цього структура зайнятості в промисловості є архаїчною, в ній значною є частка добувної промисловості. В країнах ЄС зайнятість у цій сфері має іншу структуру, домінуючою є переробна промисловість, що видно на прикладі Франції (табл. 3).

Для аналізу взяті дані 2010–2014 рр. оскільки узагальнена статистика зайнятості Євростату більш пізнього періоду не виокремлює добувної промисловості. Наведені

Таблиця 3

Структура зайнятості у промисловості України та Франції*

Сфери промислової діяльності	Франція		Україна	
	2010	2014	2010	2014
Переробна промисловість	89,8	88,0	65,0	65,8
Добувна промисловість	0,85	0,71	15,6	13,5
Водопостачання, каналізація, управління відходами і відновлювані роботи	5,0	5,5	5,2	5,6
Електропостачання, газопостачання, опалення та кондиціонування повітря	5,5	6,3	14,2	15,2
Разом по промисловості	100	100	100	100

*розраховано та складено авторами за даними Євростату і Держстату України. Класифікація видів економічної діяльності в Україні та країнах ЄС не ідентична, тому авторами для порівняльного аналізу систематизовано види промислової діяльності у відповідності до методики, яка використовується в Україні.

в таблиці дані свідчать, що у Франції зайнятість промислових працівників на 88–90 % концентрується у сфері переробної промисловості, добувна галузь залучає від 0,7 % до 0,9 % робочої сили.

Динаміка штатних працівників промисловості (табл. 4) за останні 6 років показує їх зменшення на 29,4 %. Найбільш динамічним цей процес був у 2013–2016 рр.,

коли чисельності працівників у добувній промисловості та розробленні кар'єрів зменшилась на 44 %, у переробній промисловості – на 23 %. В інфраструктурних галузях також відбулося зменшення працівників, хоч і в меншій мірі. Ця динаміка свідчить, що ринок праці в індустріальному секторі неухильно звужується, відбувається деіндустріалізація зайнятості.

Таблиця 4

**Динаміка середньооблікової кількості штатних працівників промисловості 2010–2016 рр. (тис. осіб)
та їх структури (у %) [8, с. 67]**

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016 до 2010, %
Промисловість у цілому у %	2776100	2743 100	2705 100	2595 100	2297 100	2040 100	1960 100	70,6
у тому числі								
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів у %	432 15,6	427 15,6	418 15,5	412 15,9	309 13,5	255 12,5	232 11,8	53,7
Переробна промисловість у %	1806 65,0	1791 65,3	1762 65,1	1672 64,4	1511 65,8	1339 65,6	1293 66,0	71,6
Постачан. електроенергії, газу, пари та конд. повітря у %	39 14,2	382 13,9	384 14,2	378 14,6	348 15,2	326 16,0	320 16,3	81,4
Водопостачання; каналізація, поводж. з відход. у %	145 5,2	143 5,2	141 5,2	133 5,1	129 5,6	119 5,8	115 5,9	79,3

Зменшення чисельності зайнятих у вітчизняній переробній промисловості обумовлено не технологічним прогресом, а стагнацією галузі. Прогресивні структурні зрушення забезпечують ті галузі, які мають значну інноваційну та інвестиційну складову, в яких зайняті найбільш кваліфіковані працівники. Аналіз структури штатних кадрів переробної промисловості (табл. 5) свідчить, що найбільшою частка зайнятих є у виробництві харчових продуктів (май-

же 22 % у 2016 р.) та в металургійному виробництві (17 %), тобто в низькотехнологічних галузях. Якщо у переробній промисловості чисельність працівників знизилася на 28 %, то в інноваційно-інвестиційних галузях більш динамічно: у виробництві комп'ютерів – на 39 %, у виробництві машин та устаткування – на 37 %, 33 % – у виробництві гумових і пластмасових виробів.

Таблиця 5

Облікова кількість штатних працівників за видами економічної діяльності переробної промисловості у 2010–2015 рр., тис. осіб [8, с. 67; 9, с. 131]

Галузь	2010	2013	2015	2016	У % до 2010
1	2	3	4	5	6
Переробна промисловість	1806	1672	1339	1293	71,6
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	369	349	290	282	76,4
текстильне виробництво; виробн. одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	96	82	72	77	80,2
виготовлення виробів з деревини, виробн. паперу та поліграфічна діяльність	84	80	69	67	79,8
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	48	31	28	25	52,1
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	85	78	62	60	69,4
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	17	21	21	22	129,4

1	2	3	4	5	6
виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції	160	138	114	110	68,8
металургійне виробництво; виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	350	310	224	218	62,3
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	51	45	30	31	60,7
виробництво електричного устаткування	62	58	53	49	79,0
виробництво машин та устаткування, не віднесених до угруповань	184	174	121	120	62,5
виробництво автотранспортних засобів причепів та напівпричепів та інших транспортних засобів	153	169	142	133	86,9
виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	148	134	94	100	67,6

У сфері виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції нині тут працює менше 3 % усіх штатних працівників переробної промисловості. Єдиною галуззю, в якій відбулося зростання працівників, є фармацевтична промисловість – на 30 % за 6 років. Однак в ній зайнято лише 1,7 % персоналу переробної промисловості.

Така ситуація обумовлена технологічним занепадом промисловості, застарілою матеріально-технічною базою. Станом на 2015 р. ступінь зносу основних засобів виробництва у промисловості був найвищим – 76,9 %, в переробній промисловості – 75,9 %, в той час як в цілому по економіці – 60,1%, у будівництві – 53 %, у сільському господарстві – 38,6 % [10]. Отже, промисловість відносно інших видів економічної діяльності знаходиться в значно гіршому становищі, оскільки фізичне та моральне зношення основних засобів, недостатні інвестиції в їх розвиток і модернізацію обумовили деградацію промислового виробництва, зниження його ефективності та втрату конкурентних позицій. Внаслідок цього зростає попит на робочу силу низької кваліфікації, а на підприємствах скорочується частка працівників, які проходять професійне навчання (освоєння нових професій або підвищення кваліфікації) на виробництві, що обумовлює погіршення якості трудового потенціалу промисловості. Наявна динаміка зайнятості у промисловості України свідчить про глибоку стагнацію індустріального сектору України, що не відповідає загальносвітовим тенденціям.

Специфіка постіндустріальної трансформації зайнятості проявляється в тому, що зростає праця у сфері послуг. Як відзначає В. Власюк, тенденція зменшення частки промисловості у ВВП і сфері зайнятості характерна і для розвинених країн світу. Однак це відбулося на основі зрілої індустріалізації, що дало змогу цим країнам органічно перейти у фазу постіндустріального розвитку з розвиненими секторами послуг (логістики, дизайну, туризму тощо), саме зріла індустріалізація зробила можливим такий перехід, забезпечивши матеріальну основу розвитку сфери послуг [11]. Україна не пройшла цієї фази, і сучасні структурні зміни в економіці мають характер деіндустріалізації.

Отже, в аналізі трансформації зайнятості важливим є дослідження сфери послуг. Для цього ми використовуємо

методологічну базу класифікації послуг за Сінгельманом, яку свого часу застосував М. Кастельс [3]. В цій класифікації всі види послуг умовно систематизовано у чотири групи за функціональною ознакою: *послуги виробникам, бізнесу*, що забезпечують процес економічної діяльності, – консультативні, інжинірингові, банківські, страхові та інші види послуг, які необхідні для нормальної організації економічної діяльності; *розподільчі послуги*, які пов'язані з рухом товарів, – торгівлі, маркетингові, логістичні, послуги транспорту і зв'язку тощо; *споживчі, або побутові послуги*, які пов'язані з обслуговуванням домашніх господарств (побутового обслуговування, тимчасового розміщення в готелях, громадського харчування тощо); *соціальні послуги*, що забезпечують задоволення соціальних потреб населення в освіті, культурі, охороні здоров'я, соціальному забезпеченні.

Аналіз динаміки структури зайнятості України у цій сфері здійснено за 2013–2016 рр. (табл. 6), оскільки в попередньому періоді використовувалася інша система класифікації за ВЕД і дані за більш тривалий період є неспівставними. Аналіз даних таблиці показує, що зайнятість в Україні у сфері послуг за 4 роки скоротилася більшою мірою, ніж в цілому по економіці. Динаміка зайнятих за функціональними групами характеризується найбільшим скороченням чисельність зайнятих у сфері послуг виробникам – на 23,8 %, з них у фінансовій та страховій діяльності – на 29 %, в операціях з нерухомим майном – на 23 %, у професійній, науковій та технічній діяльності – на 20 %. Негативна динаміка зайнятості у цій сфері послуг є наслідком стагнації промислового виробництва і в той же час – перешкодою для його подальшого розвитку. Зменшення зайнятості у сфері розподільчих послуг (на 21,8 %) також вказує на стагнацію виробничої сфери. Негативна динаміка зайнятості у сфері побутових послуг пов'язана зі зниженням добробуту населення. Найменше скорочення зайнятості відбулося у сфері соціальних послуг (на 13,5 %), що обумовлено необхідністю виконання соціальної функції держави, потреба в якій посилюється в період кризи і нестабільності. У 2016 р. в окремих видах послуг відбулося незначне зростання зайнятості, що вказує на певне поліпшення економічної ситуації.

Таблиця 6

Динаміка зайнятості України та її структури у сфері послуг за функціональними групами

Зайнятість за видами та групами діяльності у сфері послуг	2013	2014	2015	2016	2016 до 2013, %
Зайнятість в економіці, тис. осіб у %	19314,2 100	18073,3 100	16443,2 100	16276,9 100	84,3
Послуги в цілому, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці	12643,3 65,5	11337,9 62,3	10356,6 63,0	10271,1 63,1	81,9
В т. ч. частка за групами послуг, %					
Розподільчі послуги, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці, в т. ч.	5777,4 29,9	5079,1 28,1	4508,7 27,4	4513,4 27,7	78,2
оптова та роздрібна торгівля; ремонт авто-транспортних засобів і мотоциклів	4556,2	3965,7	3510,7	3516,2	77,2
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1221,2	1113,4	998,0	997,2	81,6
Послуги виробникам, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці, в т. ч.	1857,6 9,6	1648,0 9,1	1506,3 9,2	1488,7 9,1	76,2
інформація та телекомунікації	312,2	284,8	272,9	275,2	88,1
фінансова та страхова діяльність	318,1	286,8	243,6	225,6	70,9
операції з нерухомим майном	332,3	286,1	268,3	255,5	76,9
професійна, наукова та технічна діяльність	527,4	456,0	422,9	428,1	80,2
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	367,6	334,3	298,6	304,3	82,8
Соціальні послуги, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці, в т. ч.	4213,6 21,8	3918,9 21,7	3719,6 22,6	3646,5 22,4	86,5
державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	1025,3	959,5	974,5	973,1	94,9
освіта	1690,9	1587,7	1496,5	1441,4	85,2
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1256,7	1150,5	1040,7	1030,4	82,0
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	240,7	221,2	207,9	201,6	83,8
Побутові послуги, разом, тис. осіб у % до всіх зайнятих в економіці, в т. ч.	794,4 4,1	691,3 3,8	622,0 3,8	622,5 3,8	78,4
тимчасове розміщування й організація харчування	357,8	309,1	277,3	276,7	77,3
інші види економічної діяльності	456,6	382,2	344,7	345,8	75,7

Джерело: розраховано та складено авторами за даними статистичної інформації Державної статистичної служби «Зайняте населення України у 2012-2016 роках»

Розрахунок структури зайнятості у сфері послуг України показує, що найбільша частка зайнятих відноситься до розподільчих послуг (43–46 % від зайнятих у обслуговуванні), з них у торгівлі 34–36 %. Частка зайнятих у сфері розподільчих послуг хоч і скоротилася, однак залишається дуже високою.

Друге місце у структурі зайнятості займає сфера соціальних послуг, яка має тенденцію до зростання – від 33,3 % у 2013 р. до 35,5 % у 2016 р. Частка зайнятих, які пов'язані з послугами виробникам, є невеликою і незмінною – на рівні 14,5 %. Найменшою є зайнятість у сфері побутових послуг – 6 % від усіх зайнятих в обслуговуван-

ні. У цій сфері відбулося суттєве скорочення чисельності робочої сили – на 21,6 %, що свідчить про нерозвиненість інфраструктури побутового обслуговування, низький рівень доходів населення, що не дозволяє скористатися побутовими послугами.

Порівняльний аналіз структури зайнятості у сфері послуг європейських країн показує суттєві відмінності від України як в динаміці, так і в структурі. Чисельність зайнятих у цій сфері зростає, також збільшується їх частка у загальній зайнятості. В європейських країнах найбільша частка зайнятості приходить на сферу соціальних послуг, що вказує на розбудову соціальної держави. Чисель-

ність зайнятих у цій сфері повільно зростає, свідчить про прагнення цих країн вирішувати соціальні проблеми, створювати кращі умови для розвитку людського потенціалу, який в сучасних умовах стає все більш вагомим чинником економічного зростання. Динаміка структури зайнятості у сфері послуг України та Франції (рис. 2) наявно ілюструє відмінності.

Найбільш динамічно в європейських країнах за досліджуваній період зростала зайнятість у сфері по-

слуг виробникам, у Франції в 2016 р. тут зайнято більше 27,6 %, в Україні – лише 14,5 %. Зайнятість у цій сфері є індикатором розвитку промисловості. Кастельєс назвав послуги виробникам стратегічними послугами нової економіки, які забезпечують підтримку зростання продуктивності й ефективності фірм. Він підкреслював, що їх експансія, а також зайнятість у цій сфері має збільшуватися зі зростанням складності та продуктивності економіки [3].

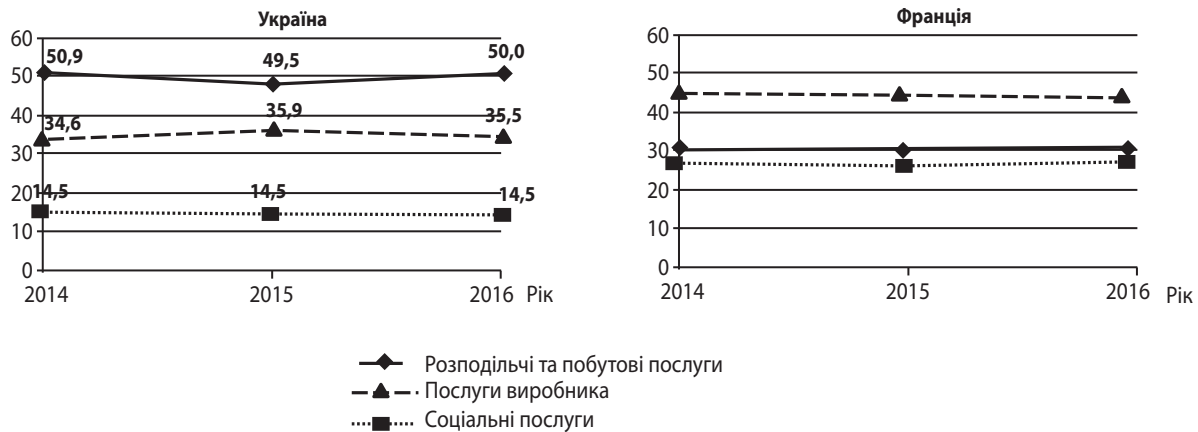

Рис. 2. Динаміка структури зайнятих у сфері послуг України та Франції у 2014–2016 рр., % [5; 6]

Висновки. Проведене дослідження показало, що в Україні відбуваються значні структурні зрушення на ринку праці, які мають переважно негативний характер. Процеси на ринку праці є похідними від функціонування економіки, стратегій розвитку бізнесу та соціально-економічної політики держави. Відсутність ефективної та стратегічно вивіреної державної політики в напрямку модернізації та структурної перебудови економіки, розвитку соціальної та соціально-трудова сфери обумовило несформованість збалансованого та усталеного вітчизняного ринку праці. Основною проблемою сучасних трансформаційних процесів ринку праці України є: повільна трансформація структури зайнятості за основними видами економічної діяльності у напрямку формування постіндустріальної економіки послуг; деіндустріалізація ринку праці та зайнятості, що проявляється у скороченні частки зайнятих у промисловості, будівництві та послугах виробникам. Це має негативні наслідки для сфери зайнятості, оскільки відбувається примітивізація національної системи виробництва, скорочення зайнятості у високотехнологічних секторах економіки, перетік зайнятості у менш ефективні сфери діяльності, зменшення потреби у висококваліфікованій робочій силі, погіршення умов зайнятості.

Виявлені проблеми ринку праці є результатом не ефективної політики держави та бізнесу щодо забезпечення структурної трансформації національної економіки відповідно до тенденцій постіндустріального розвитку на основі знань та інновацій, формування соціальної держави. Для подолання негативних тенденцій важливо розробити та реалізувати стратегію нової соціально-економічної політики, спрямованої на відродження та інноваційний розвиток промисловості, модернізацію виробничої та соціальної інфраструктури, розвиток сфери обслуговування і на цій

основі розвиток ринку праці та створення прогресивної структури зайнятості населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цимбал О. І., Ярош О. М. Трансформація економічної системи та ринку праці в Україні: проблеми гармонізації механізмів розвитку та регулювання. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 105–109.
2. Давидюк Л. П. Глобальні зміни в структурі зайнятості як чинник трансформації міжнародного ринку праці. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 3 (19). С. 172–176.
3. Кастельєс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ-ВШЭ, 2000. URL: http://polbu.ru/kastels_infomerpoch/
4. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2000–2012 рр. (КВЕД-2005). Статистична інформація // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012–2016 рр. (КВЕД-2010). Статистична інформація // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Євростату. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/statistics-a-z/abc>
7. Статистичний щорічник України за 2007 р./за ред. О. Г. Осаулєнка. Київ: Державний комітет статистики України, 2008. 572 с.
8. Праця України у 2016 р. Статистичний збірник/Державна служба статистики України. Київ: Консультант, 2016. 234 с.
9. Праця України у 2014 р. Статистичний збірник/Державна служба статистики України. Київ: Консультант, 2016. 280 с.
10. Наявність і стан основних засобів за видами економічної діяльності (КВЕД-2010) за 2015 рік. Статистична інфор-

мація // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Власюк В. Чим загрожує Україні деіндустріалізація? // «Дзеркало тижня. Україна». 27 травня 2016. № 19.

REFERENCES

Davydiuk, L. P. "Hlobalni zminy v strukturі zainiatosti yak chynnyk transformatsii mizhnarodnoho rynku pratsi" [Global changes in the structure of employment as a factor in the transformation of the international labor market]. *Ekonomika: realii chasu*, no. 3 (19) (2015): 172-176.

Kastels, M. "Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura" [Information era: economy, society and culture]. http://polbu.ru/kastels_informepoch/

"Naiavnist i stan osnovnykh zasobiv za vydamy ekonomichnoi diialnosti (KVED-2010) za 2015 rik. Statystychna informatsiia" [Availability and condition of fixed assets by types of economic activity (CED-2010) for 2015. Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Ofitsiinyi sait Yevrostatu. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/statistics-a-z/abc>

Pratsia Ukrainy u 2016 r. Statystychnyi zbirnyk [Labor of Ukraine in 2016 Statistical Collection]. Kyiv: Konsultant, 2016.

Pratsia Ukrainy u 2014 r. Statystychnyi zbirnyk [The Work of Ukraine in 2014 Statistical Collection]. Kyiv: Konsultant, 2016.

Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2007 r. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2007]. Kyiv: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2008.

Tsymbal, O. I., and Yarosh, O. M. "Transformatsiia ekonomichnoi systemy ta rynku pratsi v Ukraini: problemy harmonizatsii mekhanizmiv rozvytku ta rehuliuвання" [Transformation of the economic system and labor market in Ukraine: problems of harmonization of development and regulation mechanisms]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 2 (2013): 105-109.

Vlasiuk, V. "Chym zahrozuie Ukraini deindustrializatsiia?" [What does deindustrialization threaten Ukraine?]. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina*, no. 19, May 27, 2016.

"Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2000-2012 rr. (KVED-2005). Statystychna informatsiia" [Employed population by types of economic activity in 2000-2012 (CED-2005). Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

"Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2012-2016 rr. (KVED-2010). Statystychna informatsiia" [Employed population by types of economic activity in 2012-2016 (CED-2010). Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofits. sait. <http://www.ukrstat.gov.ua/>